

*Віктор Степанович ПРОКОПЧУК,
директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
доктор історичних наук, професор
(Кам'янець-Подільський)*

БІБЛІОТЕЧНА І БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. І. ОГІЄНКА В УКРАЇНІ ТА ЕМІГРАЦІЇ

Проаналізовано вплив книгознавчих і бібліотекознавчих поглядів професора І. І. Огієнка на діяльність у 1918–1920 рр. бібліотеки державного українського університету в Кам'янці-Подільському та створених ним книгозбірень в еміграції.

Ключові слова: бібліотекознавство, університет, фундаментальна бібліотека, фонд, еміграція.

The article analyses the influence of book-studying, library-studying views of professor I. Ohiyenko onto the activity of the library of State Ukrainian University in Kamianets-Podilskyi in 1918–1920-s and its book collections, Created in emigration.

Key words: library-studying, university, fundamental library, emigration.

Проанализировано влияние книговедческих и библиотковедческих взглядов профессора И. И. Огиенко на деятельность в 1918–1920 гг. библиотеки государственного украинского университета в Каменце-Подольском и созданных им библиотек в эмиграции.

Ключевые слова: библиотковедение, университет, фундаментальная библиотека, фонд, эмиграция.

Книгознавчі та бібліотекознавчі ідеї професора І. І. Огієнка (митрополита Іларіона) у контексті його життя та наукової діяльності знайшли відображення у працях В. П. Ляхоцького, М. С. Тимошика, О. М. Завальнюка, Т. І. Ківшар, Є. І. Сохацької та деяких інших дослідників [1–4; 7–10; 13; 17–21].

Мета цієї статті – проаналізувати, як бібліотекознавчі погляди І. І. Огієнка втілювалися ним самим у практику бі-

бліотечного будівництва спершу в Україні, а згодом — в еміграції.

Найповніше як бібліотекознавець Іван Огієнко зреалізувався в очолюваному ним Кам'янець-Подільському державному українському університеті, заснованому 1 липня 1918 р. Та ще до приїзду туди вчений мав значний досвід бібліотечної справи. Як почесний куратор вищого початкового училища у Брусиліві у грудні 1915 р. комплектом книг заклав у ньому бібліотеку, яку згодом поповнював власним коштом. Як член Українського наукового товариства в Києві, брав участь у комплектуванні його книгозбірні, а також міської публічної, університетської та просвітянської бібліотек. У Київському Українському народному університеті входив до бібліотечної комісії, у складі якої набував не лише практичного досвіду, а й теоретичних знань у царині бібліотекознавства. Як викладач і людина інтелектуальної праці формував особисту бібліотеку та постійно поповнював її літературою з питань історії, мовознавства, літературознавства, книгодрукування та культури.

Приступаючи до обов'язків ректора українського університету в Кам'янці-Подільському, І. І. Огієнко цілком усвідомлював, що нове вогнище освіти можливе за умови вирішення щонайменше трьох завдань — забезпечення матеріально-фінансової бази, добору досвідчених кадрів і формування бібліотеки навчальної, методичної та наукової літератури. Софія Русова згадувала, що для нього найважливішими на той час були питання формування професорської колегії та бібліотеки, в основу якої поклав власну книгозбірку [13, с. 337]. Те саме підтвердила також одна із фундаторів університету Олімпіада Пащенко, зазначивши, що бібліотека почалася з привезеної з Києва власної книгозбірки Івана Івановича [8, с. 307].

Розуміючи, що без бібліотеки немає університету, ректор, щонайперше, подбав про її керівника, висунувши на цю посаду свого брусилівського вчителя Івана Григоровича Сливку — людину без спеціальної бібліотечної та, навіть, вищої освіти, зате перевіреного на практиці ентузіаста, творця двох бібліотек у Брусиліві й Тальному на Київщині. «Особова справа молодшого помічника бібліотекаря Сливки Івана Григоровича» (1922 р., 25 арк.), що зберігається в Державному

архіві Хмельницької області, засвідчує, що, як тільки 5 серпня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила законопроект про заснування університету та 6 серпня Міністр народної освіти й мистецтва М. П. Василенко повідомив І. І. Огієнкові про покладання на нього обов'язків ректора, той зніціював написання І. Г. Сливкою 6 серпня заяви про прийняття його «на службу помішником бібліотекаря» Кам'янець-Подільського державного українського університету. А 4 вересня 1918 р., на другий день після прибуття до Кам'янця-Подільського, написав на заяві резолюцію: «Прийняти з 1.09» [5, арк. 2–2 зв.]. Із цього факту й почалася університетська бібліотека, яка – її фонд, персонал, формування нормативних документів, хід справ увесь час була в полі зору ректора. На його заклик – листовний і засобами преси – до навчальних закладів, наукових установ, товариств і громадян «внести свою долю до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку університету книжок, що в їх тепер відчувається особлива потреба і що їх тепер немає змоги придбати навіть за великі гроші», звідусіль почала надходити література. Книги передали Київський університет Св. Володимира та Київська духовна академія, 408 томів – Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 6600 книг – Подільський губернський статистичний комітет, 2716 видань – міська чоловіча гімназія, 179 рідкісних книг і стародруків – Подільське церковне історико-археологічне товариство. Також надійшли книги від Подільської духовної семінарії, департаменту середніх і вищих шкіл Міністерства народної освіти й архівної комісії головного управління мистецтв.

За прикладом ректора до комплектування бібліотеки долучилися викладачі та громадяни з різних куточків України. Зокрема, Микола Хитьков подарував 2230 книг, Софія Русова – 642, Петро Бучинський – 273, Василь Біднов – 43 [17, с. 15–18]. А батько Олімпіади Пащенко Михайло Федорович, завідувач Великокарабчійвської початкової школи, передавши університетові книжкову збірку, яку громадив упродовж 40 років, зголосився надати також допомогу в упорядкуванні фонду бібліотеки [13, с. 346].

Великого значення надавав І. І. Огієнко доборові керівника бібліотеки. Вважаючи, що університетську книгозбірню має очоловати фахівець із вищою освітою, він 1 січня 1919 р.

призначив на посаду бібліотекаря знавця української мови та літератури М. А. Плевако, який очолював книгозбірню до 1 травня 1919 р., коли перейшов на викладацьку роботу. Згодом Микола Антонович створив студентський бібліографічний гурток, у семінарських заняттях якого брали участь також працівники бібліотеки.

Із переїздом до Кам'янця-Подільського Степана Онисимовича Сірополка, теоретика та практика бібліотечної справи, автора посібника для бібліотекарів «Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла», Іван Огієнко призначив бібліотекарем його, а Левка Устимовича Биковського, працівника Всенародної бібліотеки України, — другим помічником бібліотекаря. Діяльність колективу набула організаційної стрункості та теоретичного обґрунтування.

Ректор усвідомлював необхідність нормативного забезпечення діяльності бібліотеки, вироблення правил, які б регулювали роботу колективу та його взаємодію з читачами. Як засвідчують документи справи «Протокол засідання Бібліотечної комісії, Правила, листування з ректором і викладачами з питань організації роботи бібліотеки та ін.» (1919–1920 рр., 16 арк., Держархів Хмельницької області), «Правила бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету», власне, її статут, після розгляду 5 січня 1920 р. Бібліотечною комісією та після врахування пропозицій її членів Іван Огієнко затвердив особисто [6, арк. 6–7]. Ці правила увібрали і юридично оформили бібліотекознавчі ідеї ректора, напрацьовані та перевірені попередньою практикою.

На переконання Івана Огієнка, діяльність бібліотеки мала будуватися на принципах колегіальності та, водночас, — персональної відповідальності кожного за визначену ділянку роботи, на засадах демократизму взаємовідносин із читачами, врахування їх потреб і пропозицій, залучення читацького активу до бібліотечних справ, доступності та постійного оновлення фонду, розкриття його шляхом формування алфавітного та системного каталогів, науково-теоретичного обґрунтування практичної діяльності.

Ці принципи знайшли не лише юридичне оформлення в низці нормативних актів (статутах Бібліотечної ради, Бібліотечного товариства, Правилах бібліотеки, Правилах читальні), а й були трансформовані в діяльність книгозбірні та

практику управління бібліотечними процесами. Ректор долучився до формування допоміжних бібліотечних структур, насамперед, – Бібліотечної комісії, покликаної сприяти бібліотеці в комплектуванні й упорядкуванні фонду. Її діяльність постійно була в полі зору професорської ради, яка 27 серпня 1919 р. висунула головою комісії Ю. Й. Сіцінського, творця Єпархіального бібліотеки та бібліотеки Давньосховища. І. І. Огієнко підтримав ідею створення Бібліотечної ради в складі бібліотекаря, його помічників, секретаря та представника від молодших бібліотечних службовців для колегіального управління бібліотечними справами. Рада підлягала ректорові, якого бібліотекар, відповідно до статуту про раду, постійно інформував про стан і проблеми діяльності книгозбірні.

Великого значення надавав І. І. Огієнко розкриттю фондів – формуванню каталогів, залучав до цієї справи навіть викладацький актив. Для зв'язку з читачами та вивчення їхніх запитів порекомендував завести «Книгу відгуків і побажань відвідувачів читальні», вживав заходів до втілення пропозицій у життя.

У ці роки професор І. І. Огієнко звернувся до книгознавчих досліджень. У праці «Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу» [16] торкнувся витоків українського книгодрукування, оздоблення книги, охарактеризував давні пам'ятки української літератури, зокрема – «Остромирове євангеліє», та, засновуючись на концепції самобутності української культури, доводив, що українське книгодрукування справляло вплив на друкарську справу в Росії. Московські друкарні запозичили кращий київський друкарський шрифт, нумерацію сторінок замість нумерації листів, почали розділяти суцільний текст, застосовувати дефіс при переносі, заголовки із кінця тексту перенесли на початок. 1701 р. Петро I відправив із Приказу книгодрукарської справи Михайла Дмитрієва «для научения книжному печатному делу, составляют чернилы и всякому книжному урядству» до Києва та Чернігова [16, с. 80].

Низку заходів здійснив Іван Огієнко з метою організації бібліотекознавчих досліджень і посилення теоретичного та професійного рівня бібліотечних працівників (у бібліотеці працювало чимало студентів, поєднуючи навчання з пра-

цею), їхнього добровільного активу. Зокрема він підтримав створення Бібліотечного товариства, ввійшов до нього сам і затвердив статут, який визначав провідною метою діяльності Товариства вивчення проблем українського та зарубіжного бібліотекознавства [9, с. 103]. Також ректор затвердив статут і направляв діяльність Бібліографічного гуртка М. А. Плевако, де студенти не лише опановували теорію бібліографування, а й готували бібліографічну продукцію (як-от, бібліографічні списки та бібліографічний покажчик творів Б. Грінченка [3]).

Приклад І. І. Огієнка знайшов підтримку, а ідеї – розвиток у працях С. О. Сірополка, М. І. Ясинського, Л. У. Биковського та інших працівників університетської фундаментальної бібліотеки, які вели дослідження, узагальнювали практичний досвід і протягом 1919–1920 рр. опублікували близько 30 книг, статей, наукових розвідок, бібліографічних списків, оглядів і рецензій [18].

Ректорська праця професора І. І. Огієнка неодноразово ускладнювалася державними обов'язками, які накладав на нього уряд УНР. У січні – квітні 1919 р. він очолював Міністерство народної освіти, 15 вересня 1919 р. був призначений Міністром ісповідань УНР, 15 листопада 1919-го – обійняв посаду Головноуповноваженого уряду УНР для зносин із неукраїнською владою, захисту «інтересів громади перед тою неукраїнською владою, яка займе м. Кам'янець». Складні обов'язки Головноуповноваженого Іван Огієнко поєднував із управлінням університетом і використовував для поліпшення стану справ у виші, зокрема підвищив платню не лише професорському складові, а й службовцям університетської бібліотеки, добився виділення коштів на друк «Записок Кам'янець-Подільського державного українського університету», придбання закордоном обладнання для університетської друкарні [7].

Активну участь ректора в діяльності університетської бібліотеки згодом досить вдало охарактеризував Л. У. Биковський: «Мав нагоду бачити, яка сильна творча особовість ректора проф. д-ра Ів. Огієнка витала, як опікунчий дух, над бібліотекою. Можна сказати, що вона тому й стала головною установою університету. Він дбав не тільки про її поповнення книгами, але й про її належну внутрішню організацію. При всякому своєму обтяженні обов'язками виклада-

ча, ректора-адміністратора, згодом Головноуповноваженого уряду УНР – проф. Ів. Огієнко знаходив час на постійні наради з бібліотекарем Ст. Сірополком в бібліотечних справах. Незалежно від того частенько й сам навідувався до бібліотеки не тільки як професор-читач, але й дорадник у поточних бібліотечних справах. Наслідком того університетська бібліотека відзначалася своїм порядком, організацією та докладністю праці» [1, с. 4–5].

У зв'язку з наступом більшовицьких військ І. І. Огієнко у ніч з 15 на 16 листопада 1920 р. покинув Кам'янець-Подільський. Передбачаючи нагальну потребу в книгах для продовження навчання студентів-емігрантів за кордоном, він забрав власну книгозбірку, частину найцінніших книг університетської бібліотеки та книгозбірні Міністерства ісповідань. Через Чемеровці, Сатанів, Волочиськ, Тернопіль і Львів 25 листопада професор дістався Тарнова.

Схоже, вчений скористався своїм становищем члена уряду та домігся, щоб частину бібліотечних книг перевезли за кордон й окремі міністерства виділеними для них транспортними засобами. У 582-му фонді Держархіву Хмельницької області міститься сформована в 1921–1922 рр. справа № 104-а «Положення про бібліотеку» (у Тарнові. – В. П.), «Правила користування книжковим фондом бібліотеки» та реєстр видачі книг, що містить датовані жовтнем 1921 р. листи-звернення ректора до міністрів військових, закордонних справ і фінансів про повернення книг до бібліотеки, вказується, які саме книги слід повернути [6, спр. 104-а, арк. 1–5]. Професор В. П. Ляхоцький також вважає, що на правах ректора, 12 травня 1920 р. затвердженого наказом Голови Директорії Симона Петлюри на чотирьохрічний термін, Іван Огієнко вивіз за кордон штампи, печатки, окремі документи та «найціннішу українознавчу частину зібрання Кам'янець-Подільського університету», до якої, ймовірно, приєднав книги, раніше закуплені за кордоном [13, с. 362, 368–369].

Оселившись у Тарнові (жив там із листопада 1920 по вересень 1922 р.), І. І. Огієнко своїм наказом відновив діяльність книгозбірні в статусі бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету для обслуговування викладачів і студентів, працівників цивільних і військових установ. Завідування нею поклав на Дмитра Олексюка, про

що повідомив його письмово. «На підставі даної мені Вами згоди, — писав ректор, — доручається Вам упорядкування в мірі можливості й керування бібліотекою Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції у всьому згідно із затвердженим мною Положенням про бібліотеку й Правилами користування бібліотекою» [6, спр. 104-а, арк. 15]. Допомагав керівникові книгозбірні ще один співробітник бібліотеки — Б. Іваницький [13, с. 363].

30 березня 1922 р. ректор І. І. Огієнко затвердив «Положення про бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції» та «Правила користування бібліотекою». Зважаючи на те, що ці документи нами вперше вводяться до наукового обігу, подаємо їх повністю зі збереженням тогочасної орфографії.

Положення передбачало:

«1. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції складається з книжок, належних зазначеному Університету.

2. Бібліотека поповнюється книжками або шляхом купівлі їх на кошти Університету чи самої бібліотеки, або через пожертви книжок до бібліотеки установами чи окремими особами.

3. Метою бібліотеки є задоволення потреб в книжках перебуваючих на еміграції професури Кам'янець-Подільського державного українського університету та українського студентства.

В мірі можливостей з окремого дозволу Ректора Університету книги з бібліотеки на певних умовах можуть видаватись іншим українським емігрантам.

4. Бібліотека має свій штамп та свою нумерацію на кожній книжці. Під цією нумерацією кожна книжка заноситься до каталогу.

5. Правила користування Бібліотекою встановлюються Ректором Університету.

6. Тимчасово бібліотека міститься на терені Польщі у м. Тарнові» [6, спр. 104-а, арк. 6].

Положення деталізували та поглиблювали «Правила користування бібліотекою»:

«1. Бібліотека в м. Тарнові на терені Польщі носить назву: «Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету».

2. Бібліотека має своєю метою задовольнити велику потребу в книжках, яка особливо відчувається при умовах еміграційних.

3. Бібліотека має свій штамп та свою нумерацію на кожній книжці. Під цією нумерацією кожна книжка заноситься до каталогу.

4. Користування книжками в зазначеній бібліотеці мають право всі постійно перебуваючі в м. Тарнові.

5. Книжки з бібліотеки видаються по пред'явленню документів.

6. В разі черги на яку – небудь книжку, студенти одержують її без черги. При чім першенство дається студентам Кам'янець-Подільського державного українського університету.

7. Кожний читач має право держати книжку не більше 7 днів.

8. За кожний просрочений день нараховується від читача пеня по 3 польських марки.

9. Взяті із бібліотеки книжку читач мусить повернути в тому вигляді, в якому вона була одержана.

10. За втрату книжки або її зужиття читач відповідає по вартості книжки.

11. Зазначена в § 8 і § 10 виплата – по вартості книжки, в разі невиплати їх добровільно, вираховується із утримання читача, повідомивши відповідну канцелярію або установу, де працює читач.

12. Кожний читач мусить дати підписку в тім, що він виконуватиме всі зазначені в цьому пункті і не спричинятиме шкоди для бібліотеки.

13. Бібліотека відкрита щоденно від 12 до 1 ½ дня крім неділь та свят.

Зазначені в цьому пункті зобов'язуюся виконувати, а також відповідати за ушкодження» [6, спр. 104-а, арк. 14].

Положення про бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету в Тарнові містить свідчення, що вона складалася з «книжок, належних зазначеному університету». Цим, на нашу думку, зафіксовано той факт, що основу фонду відродженої бібліотеки складала книги самого університету, у певній кількості вивезені з Кам'янця-Подільського до Польщі.

Положення передбачало чіткий облік надходжень, штемпелювання та нумерацію книг, їхню каталогізацію з метою розкриття фонду, бібліографічного інформування читачів про його склад.

У вказаних документах знайшли розвиток погляди І. І. Огієнка на функціональне призначення бібліотеки. І

хоча в структурі університету вона мала виконувати насамперед науково-пізнавальну функцію, інформаційно забезпечуючи навчальний процес і наукову діяльність викладачів, усе ж «в мірі можливостей з окремого дозволу ректора» було передбачене надання доступу до книгозбірні ширшому колу читачів із числа українських емігрантів. Тобто, бібліотека як культурно-просвітницький заклад, мала засобами інформації — книги та періодика — впливати на світогляд і громадянську позицію читачів. Це підтвердили також «Правила користування бібліотекою», де в пункті 4-ому зазначено, що користуватися книжками мають право всі «постійно перебуваючі у м. Тарнові».

Водночас, «Правила» відображають особливе для того часу ставлення до книги як основного джерела інформації, насамперед ректора, якому доводилося і там, на чужині, з великими труднощами формувати фонд, вишукувати видання, конче необхідні для наукових занять. Тому майже половина пунктів «Правил» стосується саме збереження та раціонального використання книги. Зокрема п. 9 вимагав від читача повернути книгу «в тому вигляді, в якому вона була одержана», а п. 10 — фіксував відповідальність за втрачену книгу.

Книга повинна працювати, відтак, бібліотекар мав забезпечувати її обертаність. Пунктами 7 і 8 передбачався тижневий термін на роботу з книгою та фінансова відповідальність — 3 польських марки — за кожний прострочений день.

Згодом сім'я І. І. Огієнків поселилась у Винниках, а в 1924–1926 рр. жила у Львові. Можливість переселитися з «вогкої хати» у Винниках до «сухого і світлого помешкання у Львові» [13, с. 251–252] з'явилася в родини завдяки підтримці митрополита УГКЦ Андрія Шептицького.

У 1926 р., із відкриттям богословського факультету у Варшавському університеті, І. І. Огієнко очолив там кафедру старослов'янської мови та став заступником декана. 1930 р. був обраний членом Собору Православної Церкви. Всіляко підтримував українців, які після Ризького миру 1921 р. опинилися на території Польщі та зазнавали утисків, протистояв полонізації. Тому на клопотання ректора університету Яна Лукасевича про чергове продовження контракту з І. І. Огієнком ще на рік директор відповідного департаменту освітнього міністерства Польщі відповів: «Умови з магістром

Огієнком на 1932/33 рік не відновлювати». 1932 р. І. І. Огієнко був звільнений з університету [21, с. 81]. І цього разу, дізнавшись про проблеми професора І. І. Огієнка, митрополит А. Шептицький запропонував Іванові Івановичу зайнятися в Головному архіві у Варшаві пошуком документів, «що безпосередньо відносяться до нашого історичного минулого», та встановив платню — щомісячних 500 злотих. Пропозиція була прийнята [13, с. 253–254].

В еміграційний період життя Іван Іванович знову звернувся до книгознавчих і бібліотекознавчих проблем. 1925 р. під грифом Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові побачила світ його «Історія українського книгодрукарства» [14], в якій відображено процес становлення та розвитку книгодрукування в Україні, включаючи Галичину, Волинь і Східну Україну. У книзі знайшла глибше обґрунтування раніше висунута ідея самобутності української культури, позитивного впливу українського друкарства на стан книгодрукування в Росії. Ґрунтовна праця, високо оцінена дослідниками української культури, викликала водночас гостру критику. Зокрема, Е. Казинець звинуватив автора в тенденційності, націоналістичній позиції щодо потрактування ролі та місця української книгодрукарської справи в Російській імперії XVIII ст. А сучасна російська дослідниця Н. К. Лелікова вважає, що «тенденційність у потрактуванні подій слов'янського книгодрукування проявляється і в працях тих сучасних дослідників, які опираються на книгу Огієнка», та зазначає, «що ідеї Огієнка знаходились у руслі загальних настроїв українських книгознавців 1920-х рр., які прагнули звільнитися з-під російського впливу» [11, с. 264].

Питання розвитку українського бібліографічного репертуару знайшли яскраве відображення в статті І. І. Огієнка «Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару», опублікованій у 3-му числі журналу «Книголюб» за 1927 р. (видавався у Празі Українським товариством прихильників книги на чолі з С. О. Сірополком) [15].

30 вересня 1940 р. І. І. Огієнко був висвячений в єпископи й очолив Холмсько-Підляську єпархію УАПЦ. 1941 р. отримав чин митрополита. І там, у Холмі, створив потужну єпархіальну бібліотеку з наукових і богословських книг, заснував

видавництво — філію краківського «Українського видавництва, друкарню і книгарню» [19, с. 50]. Вимушений покинути Холм у зв'язку з наближенням радянських військ, Іван Огієнко передав близько 12 тис. книг через Л. У. Биковського до Варшавської публічної бібліотеки, яку той очолював [13, с. 373–375].

Дорога через Польщу пролягла до Словаччини, звідти — до Австрії та Швейцарії. 1947 р. на запрошення громади церкви Св. Покрови І. І. Огієнко перебрався до Вінніпега, а 1951 р. був обраний главою УГКЦ у Канаді. Працював, не покладаючи рук, як на ниві духовній, так і науковій. У редактованому ним журналі «Слово істини» щонайперше звернувся «До книголюбів» із проханням поділитися тимчасово або передати до бібліотеки Колегії Св. Андрія «...книжки з мовознавства, літератури, історії мистецтва, історії церкви, богослов'я, історії культури». Ці книги через втрату в часи міграційних митарств особистої книжкової колекції давали йому можливість продовжити наукові дослідження. Поступово у Вінніпезі сформував бібліотеку, що налічувала, за твердженням професора М. С. Тимошика, більше 20 тис. документів [20, с. 434]. Професор В. П. Ляхоцький, спираючись на працю Федора Онуфрійчука з Вінніпега «Книгозбірня митрополита Іларіона» (Вінніпег, 1963), здійснив власний аналіз і назвав цифру — 15 тис. документів [13, с. 385–386, 395].

У журналах «Слово істини» (1947–1951 рр.), «Наша культура» (1951–1953), з листопада 1953 р. — «Віра й культура», які видавав І. І. Огієнко, постійно друкувалися бібліографічні матеріали. У рубриках «Нові книжки», «Серед книжок», «Рецензії», «Праці митрополита Іларіона», «Хроніка» та інших вміщувались огляди новонадходжень українською, російською й англійською мовами, інформація про праці І. І. Огієнка, видані в той час, анотації та рецензії. Зокрема, у третьому числі «Віри й культури» за 1954 р. поміщена рецензія на книги І. Нагаєвського «Католицька церква в минулому і сучасному Україні» та К. Петрус «Узники комунізму» тощо. Окремі бібліографічні огляди готував сам редактор І. І. Огієнко, підписуючись криптонімом «І. О.» [4, с. 179–180].

Активно співпрацював Іван Іванович із волинськими земляками, які 1950 р. у Вінніпезі зразково самоорганізувалися — створили товариство «Волинь», а 1951 р. — Інститут дослідів

Волині. Інститут видав 20 чисел наукового збірника «Літопис Волині», 70 окремих книг, зокрема — 17 книг митрополита Іларіона. Товариству «Волинь» передав митрополит Іларіон (Іван Огієнко) виключне право видавати та перевидавати його праці, а отриманий прибуток тратити на друк наступних його книг [12, с. 194–195].

Аналіз фактів дає підстави стверджувати, що все життя І. І. Огієнка було тісно пов'язане з книгою, яку він розглядав як джерело знань і спосіб передачі суспільного досвіду, був не тільки її поціновувачем, а й творцем, відводив книзі велику роль у перетворенні світу та виразив своє розуміння формулою: «Тільки книжка принесе волю українському народові». Він глибоко вивчав історію, теорію та методикку творення книги, досягнення бібліотекознавства, у низці праць і нормативних документів розвинув і поглибив книгознавчі та бібліотекознавчі погляди сучасників, принципи організації бібліотек, їх функції.

Свої бібліотекознавчі ідеї та погляди професор І. І. Огієнко апробовував у процесі творення як особистих книгозбірок, так і бібліотек закладів та установ, у яких працював. Таким експериментальним майданчиком стала фундаментальна бібліотека заснованого 1918 р. Кам'янець-Подільського державного українського університету, де функціонували за його ініціативи та підтримки такі структури, як Бібліотечна комісія, Бібліотечна рада, Бібліотечне товариство, велася навчальна та науково-дослідницька робота з участю таких видатних бібліотекознавців і бібліографів як С. О. Сірополко, Л. У. Биковський, М. І. Ясинський, були розроблені Статути, Положення, Правила й інші нормативні акти, які зафіксували бібліотекознавчі погляди І. І. Огієнка та регулювали діяльність університетської бібліотеки.

Накопичений у Кам'янці-Подільському досвід знайшов теоретичне обґрунтування в низці наукових праць і практичне втілення в процесі створення й організації діяльності «Бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції» (Тарнів, Польща), спархіяльних книгозбірень у Холмі та Вінніпезі, а розуміння Іваном Огієнком ролі бібліографії — на сторінках журналів «Рідна мова», «Слово істини», «Наша культура», «Віра і культура», які він редагував і видавав.

1. Биковський, Л. У. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (спомини) [Текст] / Л. У. Биковський. – Нью-Йорк ; Вінніпег, 1949. – 8 с.
2. Його ж. Книгарні-бібліотеки — академія: спомини (1918–1922) [Текст] / Л. У. Биковський. – Мюнхен ; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. – 153 с.
3. Його ж. Нова українська бібліографічна організація [Текст] / Л. У. Биковський // Наш шлях. – 1920. – 20 трав. (ч. 98). – С. 4.
4. Воротняк, Т. І. Бібліографічні студії на шпальтах канадського українсько-мовного часопису «Віра й культура» [Текст] / Т. І. Воротняк // Наук. праці Кам'янець-Подільського націонал. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 175–181.
5. Державний архів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 3, спр. 39. – 25 арк.
6. Там само, ф.р. 582, оп. 1, спр. 91. – 16 арк.
7. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко — творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету [Текст] / О. М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2008. – С. 311–320.
8. Його ж. Українська еліта і творення університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) [Текст] / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка Нова, 2005. – 496 с.
9. Ківшар, Т. І. Вплив І. Огієнка на розвиток бібліотечної справи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920) [Текст] / Таїсія Ківшар // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук : зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 червня 2007 р., м. Київ. – К., 2007. – С. 101–103.
10. Її ж. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923) [Текст] / Таїсія Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 344 с.
11. Леликова, Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века [Текст] / Н. К. Леликова. – СПб. : РНБ, 2004. – 416 с.
12. Літопис Волині. – Вінніпег, 1978. – Ч. 12. – 234 с.
13. Ляхоцький, В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) [Текст] / А. П. Ляхоцький. – К. : Вид-во Олени Теліги, 2000. – 663 с.
14. Огієнко, І. І. Історія українського друкарства. Т. 1. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII вв. [Текст] / І. І. Огієнко. – Л. : Накладом НТШ, 1925. – 418 с. – (Зб. філол. секції НТШ ; т. 19/21).
15. Його ж. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару [Текст] / І. І. Огієнко // Книголюб. – 1927. – Кн. 3. – С. 1–10.
16. Його ж. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу [Текст] / Іван Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 141 с. : іл.
17. Прокопчук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку [Текст] / В. С. Про-

- копчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с. : іл.
18. *Його ж.* Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності українських бібліотекознавців і бібліографів С. О. Сірополка, Л. У. Биковського, М. І. Ясинського [Текст] / В. С. Прокопчук // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. наук.- практ. конф. (12 листоп. 2009 р., Львів). – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. – С. 214–224.
 19. *Сохацька, Є. І.* Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюба (за матеріалами його перших канадських журналів «Слово істини», «Наша культура») [Текст] / Є. І. Сохацька // Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 48–54.
 20. *Тимошик, М. С.* «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження [Текст] / М. С. Тимошик. – Вінніпег : Укр. правосл. Собор Св. Покрови ; К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 2000. – 545 с.
 21. *Юрченко, О.* Варшавський період життєдіяльності Івана Огієнка [Текст] / Ольга Юрченко // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук : зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 червня 2007 р., Київ). – К., 2007. – С. 79–82.

Прокопчук В. С. Бібліотечна і бібліографічна діяльність І. І. Огієнка в Україні та еміграції.

Ключові слова: бібліотекознавство, університет, фундаментальна бібліотека, фонд, еміграція.

Проаналізований вплив книгознавчих і бібліотекознавчих поглядів професора І. І. Огієнка на діяльність у 1918–1920 рр. фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету та створених ним книгозбірень в еміграції. Висвітлено основні етапи його діяльності в царині бібліотечного будівництва – кам'янецький, тарнівський, холмський і вінніпезький. Доведено, що бібліотекознавчі ідеї І. І. Огієнка зазнали дальшого розвитку та перевірки у процесі створення університетської бібліотеки в Кам'янці-Подільському і цей досвід благотворно відобразився на формуванні українських бібліотек у Тарнові, єпархіальних книгозбірень у Холмі (Польща) та Вінніпезі (Канада). Залучення нових архівних документів дало змогу авторові ввести до наукового обігу відомості про створення в Тарнові «Бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції», вперше опублікувати Положення про бібліотеку та Правила користування нею. Зафіксовані у низці наукових праць, нормативних актів (Положеннях, Статутах, Правилах) бібліотекознавчі ідеї професора Івана Огієнка (митрополита Іларіона) засвідчують, що він завжди вважав бібліотеку важливим науково-пізнавальним, культурно-освітнім закладом і ставив книгу на службу рідній Україні.

Prokopchuk V. S. Library and bibliographical activity of I. I. Ohienko in Ukraine and emigration.

Keywords: library studying, university, fundamental Library, fund, emigration.

The article analyzes the impact of book studying, library studying views of Professor I. I. Ohienko on the activities in 1918–1920 of Fundamental Library of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University and book collections established by him in exile. It shows the main stages of its activities in the field of library construction in Kamianets, Tarnów, Chelm and Winnipeg. It proved that library studying ideas of I. I. Ohienko underwent further development and testing process in a university library in Kamianets-Podilskyi and this experience reflected beneficially in the formation of Ukrainian libraries in Tarnów, diocesan libraries in Chelm (Poland) and Winnipeg (Canada). Attraction of new archival documents let the author introduce into scientific use the information about the creation in Tarnów «The Library of Kamianets Podilskyi State Ukrainian university in exile», first publish Regulations of the library and Rules of the library use. Observed in a number of scientific publications, regulations (Regulations, Statutes, Rules) library studying ideas of Professor I. I. Ohienko (Metropolitan Illarion) show that he always considered the library to be an important scientific, cultural and educational institution and put a book at the service of his native Ukraine.

Прокопчук В. С. Библиотечная и библиотековедческая деятельность И. И. Огиенко в Украине и эмиграции.

Ключевые слова: библиотековедение, университет, фундаментальная библиотека, фонд, эмиграция.

В статье проанализированы библиотековедческие взгляды профессора И. И. Огиенко на деятельность в 1918–1920 гг. фундаментальной библиотеки Каменец-Подольского государственного украинского университета и созданных им библиотек в эмиграции. Освещены основные этапы его деятельности в деле библиотечного строительства — каменецкий, тарновский, холмский и виннипегский. Доказано, что библиотековедческие идеи И. И. Огиенко испытали дальнейшее развитие и проверку в процессе создания университетской библиотеки в Каменце-Подольском, что тот опыт благотворно отобразился на формировании им украинских библиотек в Тарнове, епархиальных в Холме (Польша) и Виннипеге (Канада). Использование новых архивных документов позволило автору ввести в научный оборот сведения о создании в Тарново «Библиотеки Каменец-Подольского государственного украинского университета в эмиграции», впервые опубликовать Положение о библиотеке и Правила пользования ею. Зафиксированные в ряде научных трудов, нормативных актов (Положениях, Уставах, Правилах) библиотековедческие идеи профессора Ивана Огиенко (митрополита Иллариона) свидетельствуют, что он всегда считал библиотеку важнейшим научно-познавательным, культурно-просветительным учреждением, всегда ставил книгу на службу родной Украине.